ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK OMILLARI

Kazakov Shaxruz Toshpulatovich

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim, Fan va

Innovatsiyalar Vazirligi Osiyo Xalqaro Universiteti

sahruzkazakov89@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning psixologik-pedagogik omillari tahlil qilinadi. Kommunikativ kompetensiya o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim ko‘rsatkich sifatida nutq madaniyati, faol tinglash, empatiya, emotsional barqarorlik va muloqot etikasi bilan uzviy bog‘liq. Maqolada nazariy qarashlar, amaliy mashg‘ulotlar, treninglar hamda hamkorlikka asoslangan ta’lim metodlarining samaradorligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, pedagogik muloqot, faol tinglash, empatiya, emotsional intellekt, nutq madaniyati, refleksiya, o‘qituvchi tayyorgarligi.

Аннотация: В статье анализируются психолого-педагогические факторы развития коммуникативной компетентности будущих учителей. Коммуникативная компетентность рассматривается как важный показатель профессиональной подготовки педагога, связанный с культурой речи, активным слушанием, эмпатией, эмоциональной устойчивостью и этикой общения.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, педагогическое общение, активное слушание, эмпатия, эмоциональный интеллект, культура речи, рефлексия, подготовка учителя.

Abstract: This article analyzes the psychological and pedagogical factors of developing communicative competence among future teachers. Communicative competence is considered an important indicator of professional readiness and is closely connected with speech culture, active listening, empathy, emotional stability and communication ethics.

Keywords: communicative competence, pedagogical communication, active listening, empathy, emotional intelligence, speech culture, reflection, teacher training.

KIRISH

Bugungi ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchidan nafaqat chuqur bilim, balki o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnata olish, fikrni aniq yetkazish va sog‘lom psixologik muhit yaratish ko‘nikmalari ham talab etiladi. Shu bois kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish pedagog kadrlar tayyorlash tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish zamonaviy ta’limning dolzarb masalalaridan biridir. Chunki o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot dars sifati, o‘quvchilar motivatsiyasi, ishonchli hamkorlik va tarbiyaviy ta’sirning kuchayishiga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan psixologik-pedagogik tadqiqotlar kommunikativ kompetensiya, emotsional intellekt va empatiya o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatmoqda. Yuqori muloqot madaniyatiga ega pedagoglar sinfda ijobiy muhit yaratadi, nizoli vaziyatlarni yumshatadi va o‘quvchilarning faol ishtirokini oshiradi.

Asosiy qism

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismidir. O‘qituvchi faoliyatining markazida inson bilan ishlash turadi, shuning uchun pedagogning nutqi, tinglash madaniyati, muloqot etikasi va psixologik sezgirligi kasbiy mahoratning asosiy belgilaridan sanaladi.

Kommunikativ kompetensiya shakllanishi bo‘lajak o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, nutq madaniyati, psixologik tayyorgarligi, empatiya darajasi va refleksiv fikrlashi bilan chambarchas bog‘liq. Empatiya o‘quvchining hissiy holatini anglashga, refleksiya esa o‘qituvchining o‘z muloqot uslubini tahlil qilib takomillashtirishiga yordam beradi.

Pedagogik muloqot faqat og‘zaki aloqa emas, balki o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ruhiy, hissiy va intellektual hamkorlik jarayonidir. Bu jarayonda faol tinglash, savol berish, dalillash, noverbal signallarni to‘g‘ri qo‘llash va fikr almashish madaniyati alohida ahamiyatga ega.

Kommunikativ kompetensiyaning nazariy asoslari Vygotskiyning ijtimoiy o‘rganish g‘oyasi, Habermasning kommunikativ faoliyat nazariyasi hamda Leontyevning faoliyat yondashuvi bilan bog‘liq. Ushbu qarashlar ta’limda muloqotni oddiy axborot almashinuvi emas, balki shaxs rivojlanishini ta’minlovchi hamkorlik jarayoni sifatida talqin qiladi.

Zamonaviy ta’limda o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi kasbiy kompetensiyaning markaziy qismi hisoblanadi. Pedagogning o‘z fikrini ravon bayon qilishi, o‘quvchining fikrini eshita olishi, tanqidiy savollarga ochiq bo‘lishi va turli vaziyatlarda muloqotni boshqara olishi ta’lim samaradorligini oshiradi.

Kommunikativ kompetensiyaning asosiy komponentlariga verbal, noverbal, ijtimoiy-psixologik va axloqiy omillar kiradi. Verbal komponent nutq aniqligi va mantiqiy izchillikni, noverbal komponent mimika, jest va ovoz ohangini, ijtimoiy-psixologik komponent ishonchli muhitni, axloqiy komponent esa hurmat va bag‘rikenglikni ifodalaydi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda emotsional intellekt muhim o‘rin tutadi. O‘z hissiyotlarini boshqaradigan, o‘quvchilarning kayfiyatini anglay oladigan va muloqotda muvozanatni saqlaydigan o‘qituvchi dars jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Ushbu kompetensiya ta’lim muassasasidagi ijtimoiy-psixologik muhitga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zaro hurmat, faol tinglash, ishonch va hamkorlikka asoslangan muloqot sharoitida talabalar o‘z fikrini erkin bayon qiladi va kasbiy o‘sishga intiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv nazariy bilimlar, amaliy seminarlar, psixologik treninglar, dars simulyatsiyalari, debatlar va refleksiv tahlil topshiriqlarini o‘z ichiga olishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi bo‘lib, o‘quvchi bilan o‘zaro tushunishni ta’minlaydi, ta’lim sifatini oshiradi va pedagogni samarali muloqot yetakchisiga aylantiradi.

1- Jadval

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar va ularning samaradorlik ko‘rsatkichlari (2023–2026-yillar tahlili asosida)

№	Muallif (yil)	Ishtirokchilar	Yo‘nalish	Natija	O‘sish (%)
1	Georgiou (2026)	210 talaba	Emotsional intellekt	Hissiy muvozanat va o‘zini boshqarish kuchaydi	32
2	Li (2025)	180 talaba	Faol tinglash	Muloqot ishonchi va savol berish ko‘nikmasi oshdi	29
3	Zondo (2025)	120 talaba	Empatiya	O‘quvchi holatini tushunish qobiliyati rivojlandi	28
4	Hasanov (2025)	100 talaba	Muloqot etikasi	Hurmat, bag‘rikenglik va pedagogik takt oshdi	26
5	Johnson & Johnson (2024)	250 ishtirokchi	Hamkorlikda o‘qitish	Jamoaviy muloqot va o‘zaro yordam kuchaydi	24
6	Omonova (2024)	160 talaba	Refleksiya	O‘z muloqotini tahlil qilish	23

				ko‘nikmasi shakllandi	
7	Rahimova (2024)	150 talaba	Nutq madaniyati	Fikrni ravon va aniq bayon qilish yaxshilandi	21
8	Calandri (2025)	190 o‘qituvchi	Noverbal muloqot	Mimika, jest va ovoz ohangidan foydalanish oshdi	20

Manba: *Rahimova (2024), Zondo (2025), Hasanov (2025), Omonova (2024), Johnson & Johnson (2024), Li (2025), Georgiou (2026) va pedagogik-psixologik tadqiqotlar asosida shakllantirildi.*

Jadvaldagi tahliliy ma’lumotlar bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda emotsional va kommunikativ omillar muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Eng yuqori samaradorlik emotsional intellekt (32%), faol tinglash (29%) va empatiya (28%) yo‘nalishlarida kuzatilgan.

Bu natijalar bo‘lajak o‘qituvchining muloqot sifati uning hissiyotlarni boshqarish, suhbatdoshni tinglash va pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholash qobiliyati bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Emotsional jihatdan barqaror pedagog sinfda ishonchli va samimiy muloqotni yo‘lga qo‘yadi.

Empatiya ko‘rsatkichining 28 foizga o‘sishi o‘qituvchilarning o‘quvchi shaxsini tushunish, uning hissiy holatini inobatga olish va individual yondashuvni qo‘llash qobiliyati kuchayganini bildiradi.

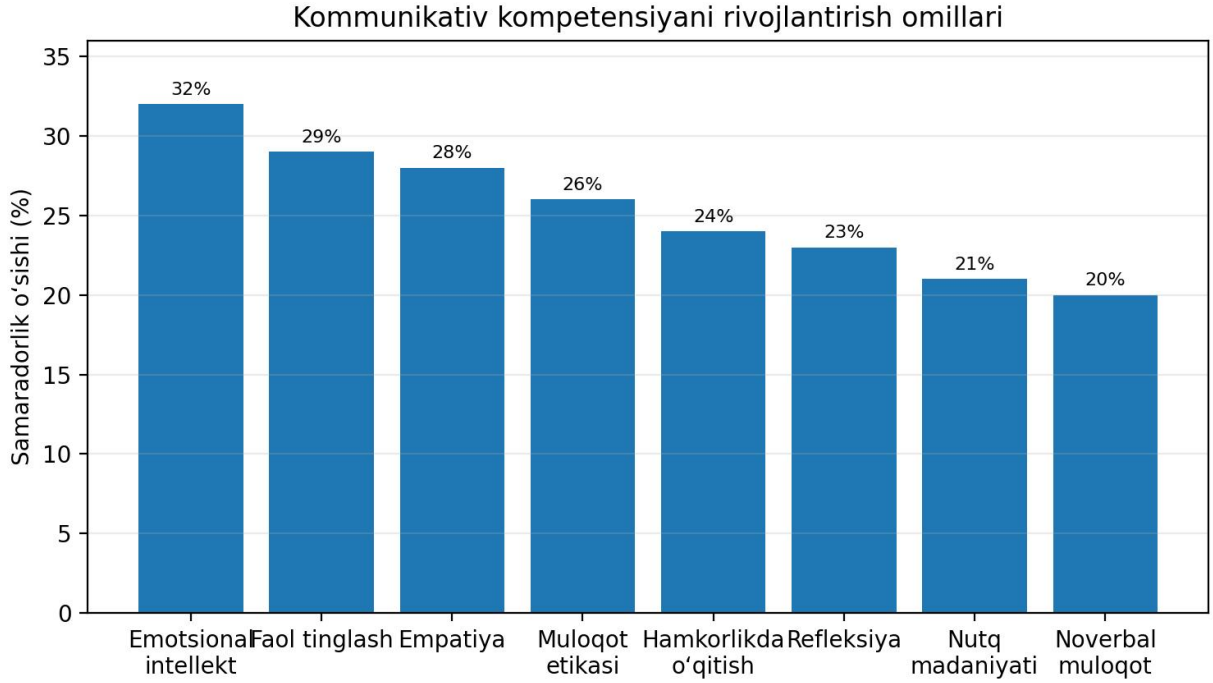
Hamkorlikda o‘qitish bo‘yicha 24 foizlik o‘sish jamoaviy fikrlash, muloqotda faol ishtirok va o‘zaro hurmatning oshganini ko‘rsatadi. Bu usul talabalarni passiv tinglovchidan faol suhbatdoshga aylantiradi.

Nutq madaniyati (21%), refleksiya (23%) va noverbal muloqot (20%) yo‘nalishlaridagi ijobiy o‘zgarishlar talabalar o‘z fikrini aniq bayon qilish, dars jarayonini tahlil qilish hamda mimika va ohangdan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirganini bildiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar quyidagi ikki yo‘nalishda samarali bo‘ladi:

1. Psixologik tayyorgarlik yo‘nalishi — empatiya, emotsional intellekt, refleksiya va stressga bardoshlilikni oshirish;
2. Kommunikativ tayyorgarlik yo‘nalishi — faol tinglash, nutq madaniyati, noverbal muloqot va muloqot etikasi.

Ushbu yo‘nalishlarning uyg‘unligi natijasida bo‘lajak o‘qituvchilar muloqot jarayonida og‘zaki va noverbal vositalardan samarali foydalanadi. Natijada o‘quvchilar bilan munosabatlarda ishonch, hurmat va emotsional muvozanat paydo bo‘ladi.

1-rasm. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish samaradorligi (2023–2026-yillar tahlili asosida).

Manba: *Rahimova (2024), Zondo (2025), Hasanov (2025), Omonova (2024), Johnson & Johnson (2024), Li (2025), Georgiou (2026) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan umumlashtirildi.*

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, 2023–2026-yillar davomida olib borilgan tahlillar bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda emotsional-intellektual va kommunikativ tayyorgarlik omillari eng muhim o‘rin tutishini tasdiqlaydi. Natijalarga ko‘ra, emotsional intellekt (32%), faol tinglash (29%) va empatiya (28%) eng yuqori o‘sish ko‘rsatkichlarini bergan.

Muloqot etikasi (26%) va hamkorlikda o‘qitish (24%) ham sezilarli natija ko‘rsatgan bo‘lib, bu metodlar bo‘lajak pedagoglarda o‘zaro hurmat, muhokama qilish, fikrni asoslash va jamoaviy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Noverbal muloqot (20%), nutq madaniyati (21%) va refleksiya (23%) ko‘rsatkichlari ham muhim ahamiyatga ega. Bu yo‘nalishlarda metodik va amaliy mashqlarni ko‘paytirish bo‘lajak o‘qituvchining muloqot sifatini yanada oshiradi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar, jadval va diagramma natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ularning kasbiy shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Pedagogik muloqot o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ishonch, hamkorlik va tarbiyaviy ta’sirni ta’minlaydigan murakkab jarayondir.

O‘tkazilgan tahlillar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda emotsional intellekt (32%), faol tinglash (29%) va empatiya (28%) eng samarali omillar ekanini ko‘rsatdi. Bu natijalar o‘qituvchining his-tuyg‘ularni boshqarish, o‘quvchilarni tushunish va ijobiy psixologik muhit yaratish qobiliyati bilan bog‘liq.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayonida shaxsiy fazilatlar, psixologik tayyorgarlik, empatiya, refleksiya, muloqot etikasi va nutq madaniyati uzviy bog‘liq holda rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini mustahkamlovchi, o‘quvchi bilan ijobiy aloqani yo‘lga qo‘yuvchi va ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim psixologik-pedagogik jarayondir.

Takliflar:

1. Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida maxsus “Kommunikativ kompetensiya va pedagogik muloqot” moduli joriy etilishi zarur. Ushbu modul muloqot etikasi, faol tinglash, nutq madaniyati, empatiya, emotsional intellekt va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim.
2. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun muntazam kommunikativ va psixologik treninglar tashkil etish tavsiya etiladi. Treninglarda rolli o‘yinlar, muhokamalar, konfliktli vaziyatlarni hal qilish va faol tinglash mashqlari o‘tkazilishi kerak.
3. Ta’lim jarayonida interaktiv va hamkorlikka asoslangan metodlardan keng foydalanish zarur. “Debat”, “Aqliy hujum”, “Kichik guruhlarda ish”, “Rol o‘ynash” kabi metodlar talabalar o‘rtasida faol muloqot va fikr almashish madaniyatini rivojlantiradi.
4. O‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida emotsional intellektni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar tizimini yo‘lga qo‘yish kerak. Bu mashg‘ulotlar stressni boshqarish, o‘quvchilarning hissiy holatini tushunish va muloqotda muvozanatni saqlashga yordam beradi.
5. Nutq madaniyati, faol tinglash va muloqot etikasi fanlarini pedagogik amaliyot bilan integratsiya qilish lozim. Talabalar dars davomida ohang, intonatsiya, savol berish va noverbal vositalardan foydalanishni amaliy tarzda o‘rganishi zarur.
6. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning kommunikativ kompetensiyasi monitoringini joriy etish tavsiya etiladi. Amaliyot davomida talabalar muloqotdagi muomala, ohang, bag‘rikenglik, faol tinglash va psixologik muvozanat bo‘yicha baholanishi lozim.
7. Har bir ta’lim muassasasida “Kommunikativ mahorat markazi” tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Ushbu markazlar o‘qituvchilar va talabalar uchun seminarlar, psixologik konsultatsiyalar va amaliy treninglar o‘tkazishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Turdimuratova, U. (2024). Pedagogik muloqot va uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati. O‘zbekiston Pedagogik Tadqiqotlar Jurnali, 3(2), 45–52.
2. Rahimova, N. (2024). Bo‘lajak o‘qituvchilarda nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning psixologik asoslari. Farg‘ona Davlat Universiteti Ilmiy Axboroti, 2(4), 57–63.
3. Xalilova, S. R. (2023). Bo‘lajak o‘qituvchilarda pedagogik muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi. Journal of Universal Science Research, 7(1), 89–95.
4. Hasanov, B. (2025). Kommunikativ kompetensiya va o‘qituvchi shaxsining psixologik tayyorgarligi. Ta’lim va Innovatsiya Jurnali, 5(3), 100–108.
5. Sultanova, V. (2023). Talabalarda kommunikativ madaniyatni shakllantirishning didaktik asoslari. Samarqand Davlat Universiteti Ilmiy To‘plami, 8(1), 74–80.
6. Omonova, M. (2024). Bo‘lajak pedagoglarda refleksiya va muloqot madaniyatini rivojlantirish. O‘zbekiston Pedagogik Tadqiqotlari To‘plami, 6(1), 33–42.
7. Zondo, P. M. (2025). Empathy and Emotional Intelligence in Teacher Communication. South African Journal of Childhood Education, 15(1), 1–12.
8. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2024). Positive Interdependence and Collaborative Learning Theory. Journal of Educational Psychology, 116(5), 889–903.
9. Li, H. (2025). The Impact of Collaborative Learning on Student Engagement in Education. Frontiers in Psychology, 16, Article 1525192.